Микита Лактіонов
Заступник голови правління ГО “Альянс відновлення України”

Відновлення України на цінностях прав людини: людяність як інфраструктура майбутнього

Повномасштабне вторгнення стало моментом, коли країна зуміла вистояти і почала вибудовувати життя у нових реаліях. Процеси, які тридцять років блукали в тіні або буксували у «вічних реформах», нарешті запустилися і стали відчутними.

Сьогодні відбудова відбувається одразу на двох рівнях: фізичному — відновлюються міста, дороги, інфраструктура, та ментальному — формується новий спосіб мислення і нова етика співжиття, закладається новий суспільний договір. І саме тут соціальна трансформація стає серцевиною стратегії відновлення: ми не просто лагодимо фасади — ми проектуємо суспільство.

Але ці два шари неможливо розглядати окремо, оскільки економічний прорив України неможливий без людини в центрі можливостей. Як і фізична відбудова не матиме сенсу, якщо за фасадами не стоятиме відновлена гідність та довіра. Саме тому важливо говорити про відновлення на цінностях прав людини: коли людина не є виключно «ресурсом» системи, «людською рудою», а визначає сенси та візію держави. Є центром, бо навколо людини будуються інститути, бізнес, держава, НПО та інше.

У цьому контексті також варто замислитися: що ми взагалі маємо на увазі під словами «відновлення», «відбудова», «реконструкція», «відродження», «реформація»? Це різні за сенсом, логікою й навіть семантикою поняття. Вони відрізняються і в глибинному ставленні: можна сказати, що «відновлення» й «відродження» звучать м’якше та людяніше, ніж більш технократичні «відбудова» чи «реконструкція». Ба більше, ці всі поняття не матимуть сенсу без поєднання з подальшим розвитком та життєздатністю.

На перший погляд відповідь очевидна: ми будуємо дороги, мости, школи, лікарні під час найскладнішого для нашої країни моменту. Кожен новий кілометр асфальту чи відремонтований будинок стають доказом нашої живучості й сили. Але справжнє питання інше: чи стають ці простори людяними, доступними, безпечними — чи лишаються лише квадратними метрами? Відповідь містить у собі вимір прав людини та європейські цінності на всіх рівнях суспільства: рівність, гідність, свобода і повага до інших як операційні принципи проєктування простору.

Відбудова, що базується на правах людини, означає змінити параметри оцінки проєктів: не лише ROI й технічні характеристики, а індикатори доступності, інклюзії, участі громад. Це також означає врахувати складний комплекс мотивації індивідів — від бажання повернутися додому до прагнення бути почутим, реалізуватися, відновити сенс. Коли планують і будують, треба думати про соціальний клімат і бізнес клімат громади — бо інвестиції у фізичну інфраструктуру без зміни соціального середовища матимуть короткостроковий ефект.

Можна збудувати будинок, але не створити дім. Можна відкрити школу, але не навчити довіряти й співпрацювати. Саме тут відбудова на цінностях прав людини стає критерієм якості: важливе не стільки що ми відновлюємо, а й для кого та як. Українське відновлення має шанс вийти за межі інженерного чи економічного підходу й перетворитися на процес, у якому людина не додаток до інфраструктури, а її головний зміст.

Ми бачимо, як на прикладі українських міст війна зруйнувала не лише інфраструктуру, а й довіру, безпеку, передбачуваність. Це відчуття втрати намагаються осмислити українські митці, деформуючи свої роботи, відображаючи уламки й тріщини у формах і сенсах. Це відчуває кожен, хто пересувається містом під час тривоги чи минає блокпости: навіть відновлені фасади не приховують внутрішньої напруги.

Справжнє відновлення — це навчитися жити з травмою, не витісняючи її, а інтегруючи в новий досвід. Воно відбувається там, де з’являється простір для тиші, у якій можна залишитися собою, і для довіри, яку поступово повертають одне одному люди.

Зцілення спільнот відбувається не швидше, ніж відбудова доріг. Іноді навіть повільніше. Бо фізичні руїни можна прибрати технікою, а внутрішні — потребують часу, делікатності, діалогу. За оцінкою Всесвітньої організації охорони здоров'я приблизно 9,6 мільйонів людей можуть мати психічні розлади, депресію, тривогу або ПТСР внаслідок війни [1].

Тут людина стає головною мірою відновлення: якщо вона не відчуває безпеки, якщо її гідність лишається приниженою, то будь-які зовнішні фасади виглядатимуть порожніми, якщо між людьми не з’явиться те, що тримає спільноту разом.

У цьому сенсі людяність і є нашою інфраструктурою майбутнього. Вона не вимірюється кошторисами, але саме вона з’єднує те, що зруйнувала війна: довіру, здатність співчувати, відчуття спільності. Фізичні дороги прокладають шлях між містами, а людяність — між людьми. І без цієї невидимої мережі жодна відбудова не буде життєздатною.

Відновлення на цінностях прав людини означає, що поряд із фізичними роботами необхідне відновлення соціальної тканини. Це про підтримку тих, хто втратив дім, близьких, сенси. Це про роботу з травмою, про освіту і про щоденну практику маленьких жестів людяності, які цементують громаду не гірше за бетон.

З цього проростає нова етика. Травма, яка могла б паралізувати, стала каталізатором взаємності: ми навчилися підтримувати одне одного не з обов’язку, а з внутрішньої потреби. Волонтерство, яке вибухнуло після 24 лютого, — найяскравіший доказ цього. Воно не було спущено зверху, не регламентовано і не передбачено жодними інструкціями. Це була відповідь на травму, люди почали жертвувати часом, грошима, силами, аби зупинити хаос і

відновити відчуття порядку. Культура співчуття, що зародилася в цих жестах, сьогодні перетворюється на основу суспільного договору.

Травма, парадоксальним чином, не лише роз'єднує, а й цементує. Вона формує спільну мову досвіду, робить зрозумілим те, що інакше було б неможливо пояснити. Це конче важливо, оскільки єдність, яку ми пережили у 2022-му, і єдність сьогодні — це два різні явища. Тоді вона народжувалася з інтенсивного імпульсу, з ясності цілей і відчуття тотальної спільності. Сьогодні ж вона зникає і повертається уривками — лише коли нас вражає сильний тригер: скандал, біль, емоція.

Ми дивимося на реальність з різних оптик: фронт, окупація, біженство, тил. Ці досвіди рідко перетинаються й утворюють різні мови про спільне. Тільки у статусі ВПО наразі понад 4,5 мільйона українців — це люди, чиї будинки і життя були порушені не лише вибухами, а й змінами відчуття дому, безпеки, приналежності [2]. А людей, що емігрували та втратили можливості для звичного існування та життєустрою ще більше.

Звідси й тотальна недовіра, безкінечне пошукування «свого» і «чужого». Це було необхідною реакцією у перші роки — адже виживання вимагало миттєвого розпізнавання загроз. Але якщо залишитися в цьому режимі назавжди, ми ризикуємо розсипати суспільство на мозаїку підозрілих груп, нездатних домовитися й творити спільне.

Єдність не означає стирання відмінностей. Вона починається там, де ми здатні бачити різні досвіди як частини однієї історії й визнавати взаємну відповідальність за майбутнє країни. Нам необхідно пропрацювати спільний біль і вийти з режиму постійних перевірок. Бо ж маємо величезні культурні, історичні й людські ресурси — треба навчитися працювати з цим багатством разом.

Єдність майбутнього не може вирости з моністичності. Вона має бути іншою — усвідомленою і стійкою. Це єдність, що бачить різність як ресурс і складає з неї ціле. Це єдність, яка народжується з вибору творити спільне.

Тому відбудова — це створення нового суспільства, у якому пам’ять про втрати перетворюється на інструмент солідарності. Це не про забути й рухатися далі, а про нести пам’ять як дороговказ. Саме з цієї пам’яті народжується стійкість, здатність діяти, культура, де людяність стає нормою, а не винятком.

Але вся ця етика не має сенсу, якщо ми відновлюємо лише системи, а не саму людину. Бо жодна система, навіть найбільш прогресивна й ефективна, не витримує без тих, хто готовий діяти «попри». Український досвід війни чітко це показав: у критичні моменти вирішували не інституції, а люди. Не нормативи, а емпатія. Не бюрократія, а спонтанна відповідальність.

Коли на фронті чи в тилу виникала потреба, саме люди ризикували, брали на себе відповідальність, ламали формальні правила заради порятунку інших. І це тримало країну живою. Виявилося, що система стає гнучкою лише тоді, коли в її центрі — людина, з її гідністю, вразливістю та силою.

Відбудова, що ґрунтується на цінностях прав людини, означає проєктувати майбутнє, як простір для життя. Це означає будувати такі інституції, які не поглинають людину, а підсилюють її, створюють умови для розвитку, безпеки й самореалізації. Інакше ми ризикуємо відновити країну, але втратити сенс і людей.

Водночас відбудова не може бути інертним повторенням старих моделей взаємин між державою, бізнесом і громадою. Нам потрібна соціальна трансформація, де європейські цінності — рівність, свобода, повага до прав людини — реалізуються наскрізь, у бізнесі, у соціумі та в публічних практиках. Роль людини, як автора, проектувальника політик, полягає у створенні системи завдань, зв’язків та ресурсів відбудови.

Тому відбудова України — це набагато більше, ніж інженерне чи економічне завдання. Це моральний і культурний виклик. Ми маємо шанс створити країну, де права людини не просто декларуються, а стають основою кожного рішення.

Справжня сила нашої відбудови у людях: у їхній здатності перетворювати втрати на ресурс, у їхніх сенсах, у вмінні творити гідність навіть серед руїн. Якщо ми зуміємо поставити людину в центр — з її правами, голосом і свободою, — тоді відновлення стане не відтворенням минулого, а народженням нового суспільства. Суспільства, яке не боїться власної різності, яке цінує пам’ять і вміє працювати з травмою. Суспільства, де людяність — не виняток, а правило.

Список використаних джерел:

1. https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/scaling-up-mental-health-and-psychosocial-services-in-war-affected-regions--best-practices-from-ukraine
2. https://epravda.com.ua/power/problemi-z-oblikom-za-tri-roki-derzhava-zabezpechila-zhitlovi-potrebi-lishe-63-vpo-811898/